

ВІДГУК

офіційного опонента про дисертацію

Бачун Лілії Ігорівни на тему

«ОНОМАСТИКОН УКРАЇНСЬКОЇ ПРОЗИ

ПРО ПЕРІОД НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ

ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.» (Тернопіль, 2021),

подану до захисту на здобуття наукового ступеня

доктора філософії в галузі знань 03 Гуманітарні науки

зі спеціальності 035 Філологія

Власні назви займають особливе місце в лексиконі кожної мови. Їхня специфіка простежується на рівні мови та мовлення, у художньому та фольклорному тексті. У період суспільно-політичних зламів та важких випробувань, коли змінюються суспільні установки, цінності, переосмислюється ставлення до осіб, подій, історичних періодів, соціальний складник у семантиці власних назв набуває особливого значення.

Українські ономасти дедалі більше починають звертати увагу не лише на реальний український ономастикон різних хронологічних періодів, а й на проблеми функціонування власних назв у художніх текстах (Ю. Карпенко, Л. Белей, Г. Лукаш, Н. Колесник та ін.). Особливе зацікавлення у дослідників викликають різні аспекти функціонування онімів у періоди національно-визвольних змагань. Зокрема, реальний антропонімикон досліджували М. Лесюк та Н. Павликівська, а от оніми в художніх текстах, присвячених знаковим подіям в історії України, науковці ще не вивчали. Однак варто пам'ятати, що власні назви у творах про національно-визвольну боротьбу першої половини ХХ століття є символами для декодування особливостей культурного, релігійного чи ідеологічного аспектів життя українців, які можуть впливати, зрештою і впливають, на боротьбу сучасних українців за волю і незалежність. Усе це свідчить про **актуальність** дисертаційного дослідження Лілії Ігорівни Бачун.

Комплексний аналіз 2766 літературно-художніх антропонімів, 2000 топонімів, 500 сакральних назв та інших онімів, зафіксованих у текстах 20-ти творів художньої та мемуарної літератури про національно-визвольний рух першої половини й середини ХХ століття (загалом 7200 ономавжитків на 5872 сторінках тексту) є **новим** і вагомим внеском дисертантки в українську ономастику.

Дисертаційна робота Л.І. Бачун має як **теоретичне значення**, оскільки її результати сприяють поглибленню наукових знань про функціонування літературно-художніх антропонімів та інших онімів у текстах художньої та мемуарної літератури, так і **практичне значення**, бо зібраний матеріал може стати у пригоді для укладання ономастичних словників, створення монографій, посібників та підручників з української ономастики, базою для майбутніх досліджень художньої та мемуарної літератури про національно-визвольний рух ХХІ століття.

Побудова роботи струнка, умотивована й демонструє логічність та послідовність дій дисертантки. Усі чотири розділи тісно пов'язані між собою: кожен наступний є логічним продовженням попереднього.

У вступі чітко окреслено об'єкт та предмет дослідження, визначено мету та завдання, які були повністю успішно реалізовані в ході збирання та аналізу онімного матеріалу.

Перший розділ **«Теоретичні основи вивчення ономастикону української прози»** поетапно розкриває актуальність дослідження власної назви в тексті художнього твору, основні проблеми літературно-художньої ономастики. Дисертантка зосереджує увагу на студіях у галузі літературно-художньої ономастики вітчизняних і зарубіжних мовознавців, вичерпно описує термінологічний апарат на позначення власної назви в тексті художнього твору. У підрозділі 1.1.1. здобувачка порушила питання впливу позалінгвальних чинників на становлення місця оніма та його зв'язок із асоціативними смислами задля комплексного його аналізу. Важливою вважаємо диференціацію у підрозділі 1.1.2. понять «псевдонім» та «псевдо» з проєкцією на аналізований джерельний матеріал. Аналіз літературно-

художньої онімії окресленого історичного періоду вдало увиразнює недосліджений раніше онімний простір. Відрадно, що чітко представлено методику дослідження ономастикону художньої та мемуарної прози. Перший розділ слугував надійним підґрунтям для побудови дисертації, тобто для подальшого аналізу джерельного масиву в наступних розділах.

Другий розділ **«Історичні літературно-художні антропоніми»** репрезентує комплексний аналіз конспіративних найменувань персонажів та інших прецедентних літературно-художніх антропонімів у творах про національно-визвольну боротьбу українського народу в першій половині ХХ століття. Дисертантка вдало описала мотиваційну базу псевдонімів персонажів, що є дійовими особами, а також назв, які повторюються (або ж «кочують») із тексту в текст й увиразнюють історичне тло. Здобувачка переконливо доводить, що використання письменниками історичних літературно-художніх антропонімів у текстах художніх і мемуарних творів свідчить про високий рівень культурної, освітньої та релігійної обізнаності осіб в окреслений історичний період. Наприклад, у творі-спогадах С. Семенюка «І гинули першими» Л.І. Бачун виокремлює цитату, у якій до імені митрополита А. Шептицького дібрано okazionalnu назву «Князь Церкви» (с. 81).

У третьому розділі **«Віртуальні літературно-художні антропоніми»** здобувачка для аналізу обрала літературно-художні антропоніми, що не мають власне історичного підґрунтя та є витвором уяви авторів аналізованих творів про національно-визвольний рух першої половини ХХ століття. На прикладах дисертантка показала відповідність вибору фіктонімів тому історичному періоду, про який йдеться в текстах. Вибірка віртуальних літературно-художніх антропонімів складається з особових імен, імен по батькові, прізвищ, прізвицьк, андронімів, патронімів, матронімів, онімів із ознаками інтертекстуальності та назв персонажів із апелятивною ідентифікацією в аналізованих творах. Загалом дисертантка систематизувала 970 віртуальних онімів, на основі чого зробила висновок, що в текстах автори використовують імена персонажів, максимально наближені до історичного

часу, про який ідеться. Також автори здебільшого ідентифікують, називаючи на ім'я, по батькові, посаду або діяльність, лише тих віртуальних персонажів, хто має більшу соціальну значущість. Суголосні з думкою здобувачки, що аналізовані прізвища персонажів творів засвідчують основні тенденції поширення словотвірних типів реальної онімії.

Четвертий розділ **«Інші класи власних назв у творах про національно-визвольний рух першої половини ХХ століття»** багатоаспектний з огляду на широку палітру власних назв. Тут зацентровано на топонімах, оскільки письменники у своїх творах територіально увиразнювали диспозицію боїв, змагань та перебігу історичних подій. Здобувачка виокремила близько 2000 топонімів, що позначають різні територіально зумовлені одиниці: села, селища, міста, річки, гори, озера. У центрі уваги першого підрозділу хоронім *Україна*, який виступає семантико-ідейним ядром ономастикону всіх творів. Увиразнює систематизацію матеріалу в дисертації порівняльна характеристика кількісного використання восьми варіантів назви *Україна: Україна, Держава, Батьківщина, Край, Вкраїна, Земля, Ненька, Вітчизна*, а також кількісне представлення характеризувальних прикметників, що використовуються разом із назвою *Україна*.

У другому підрозділі четвертого розділу імпонує коректний аналіз сакральної онімії, що об'єднує варіанти назв лексеми *Бог*, оніми, які формують сакральну периферію творів, бібліонім *Богородиця* (опис функціонально-стилістичних особливостей використання цього оніма), назви святих, пророків, язичницьких божеств і богів інших релігій, а також репрезентацію назви «нечистого» у текстах творів.

У цьому ж розділі здобувачка висвітлила функціонування антропонімів із інтертекстуальними ознаками. Наприклад, у романі «Чого не гоїть вогонь» У. Самчука зафіксувала найменування *Тараса Бульби* з оцінним, характеризувальним прикметником *бойовий* (с. 164). У четвертому підрозділі Лілія Ігорівна аналізує 70 онімів на позначення періодичних видань, художніх творів, назв пісень і колядок. Поділяємо узагальнення здобувачки,

що їхнє функціонування підтверджує неподільність історико-ідеологічних, культурних та релігійних впливів на формування онімів у період першої половини ХХ століття.

До кожного розділу в дисертації є висновки, які стисло, але влучно передають основний зміст розділу, акцентують важливі моменти в дослідженні. А висновки в кінці роботи тісно пов'язані з самим текстом і є узагальненим підсумком виконаної роботи.

Значну цінність становлять додатки, що складаються з кількох великих частин загальним обсягом 492 сторінки. У них розміщені аналізовані оніми з контекстами та характеристикою їх відповідно до класифікації, використаної в роботі. Загалом, представлені додатки варто видати окремою книжкою, щоб з ними могло ознайомитися широке коло ономастів.

Результати дисертаційного дослідження Л.І. Бачун висвітлені в семи одноосібних публікаціях, які цілком відображають зміст, висновки й методику роботи. Шість із них – це статті, опубліковані в наукових фахових виданнях України, які на дату їхнього опублікування внесені до переліку наукових фахових видань України, затвердженого в установленому законодавством порядку. Одна стаття надрукована в науковому періодичному виданні іншої держави (в Естонії) з наукового напрямку, за яким підготовлено кваліфікаційну працю здобувачки.

Результати дисертації також пройшли належну апробацію на наукових конференціях: університетських, всеукраїнських і міжнародних.

Висловимо також зауваження до роботи.

1. У роботі прізвиська, андроніми, патроніми і матроніми розглянуті як окремі групи антропонімів (с. 98–113), однак в українській антропоніміці усталася думка (В. Німчук, П. Чучка, Р. Осташ, М. Торчинський), що андроніми, патроніми і матроніми є різновидами родичівських прізвиськ (гесіонімів).

2. У додатках до роботи є багатючий словник зібраних дисертанткою топонімів (с. 263 – 310), однак у четвертому розділі вони проаналізовані дуже стисло на семи сторінках (с. 125 – 132). Такий аналіз не розкриває

функційно-стилістичне навантаження топонімікону обраних текстів. У додатку Г до оронімів помилково зараховані дримоніми: *Медведівські бори, Рядова посадка, Темний Бір* (с. 307 – 308).

3. У тексті невмотивовано і не зовсім доречно використані терміни *фрейм, слот* (с. 40), адже когнітивного аспекту аналізу онімів у роботі не було. Некоректно вжитий термін *оцінно-забарвлені топоніми* (с. 126) замість *емоційно-забарвлені, в онімну структуру* (с. 143) замість *у структуру оніма*.

4. Таблиці на с. 134, що репрезентують кількісні підрахунки вживання хороніма *Україна*, не завжди корелюють з текстом підрозділу 4.1.2.

5. Загалом робота оформлена грамотно, хоча зрідка трапляються мовні та технічні огріхи, як-от: *святому Володимиру, своєю чергою* (с. 141) та ін.

Однак зазначені зауваження не впливають на позитивне враження від прочитання тексту роботи й не знижують її ні наукової цінності, ні практичної значущості.

Загалом усі наукові результати, які виносяться на захист, авторка отримала самостійно. Зміст дисертації відповідає заявленій меті. Наукові завдання, які поставила здобувачка, вирішено, мети дослідження досягнуто. Анотація, структура й обсяг роботи відповідають чинним вимогам. Порухень академічної доброчесності не виявлено.

Підсумовуючи все сказане, хочемо наголосити, що дисертаційна робота Л.І. Бачун є завершеним оригінальним дослідженням, яке вирішує низку конкретних завдань літературно-художньої ономастики. Ця наукова праця доповнює здобутки української ономастики й сприятиме її розвитку.

Наведене дає підстави твердити, що дисертація «Ономастикон української прози про період національно-визвольного руху першої половини ХХ ст.» відповідає всім вимогам «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 167, зі змінами, затвердженими постановою Кабінету Міністрів України від 9 червня 2021 р. № 608; зі змінами і доповненнями, внесеними постановою Кабінету Міністрів України від 21 березня 2022 року № 341 (п. 2); а також

вимогам Міністерства освіти і науки України, що передбачені для наукових праць такого рівня. Її авторка, Бачун Лілія Ігорівни, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 03 Гуманітарні науки зі спеціальності 035 Філологія.

Офіційний опонент –

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови

та прикладної лінгвістики

Київського національного університету

імені Тараса Шевченка

Людмила КРАВЧЕНКО

09 вересня 2022 року

